PRIMA MENȚIUNE A ”TÂRGULUI DE FETE” DIN MUNȚII APUSENI ÎN MEMORIALISTICA SĂSEASCĂ A LUI MICHAEL CONRAD VON HEYDENDORFF CEL BĂTRÂN (1793)

ELA COSMA*

THE FIRST MENTION OF THE ”GIRLS’ FAIR” FROM THE WESTERN CARPATHIANS IN THE SAXON MEMORIES OF MICHAEL CONRAD VON HEYDENDORFF THE ELDER (1793)

Abstract: The Motzi (*moți*) of the Transylvanian Western Carpathian Mountains are considered to be one of the most archaic and traditional communities of Romanians. Their ethnohistorical heritage relies on their specificity, expressed in way of living, idiom, folk costume, even physical and moral traits, as well as in their particular folklore. Since the end of the 18th century the Motzi drew the scholarly attention of the memory writer Michael Conrad von Heydendorff the Elder (1793), whose first mention of the Motzi’s unique ”Girls’ Fair” (*Târgul fetelor*) in the Western Carpathians is to be approached in the following. The precious Saxon source reveals not only the age, but also the existence in older times of several ”Girls’ Fairs”, that were organised on various mountain plateaus of the Western Carpathians, at Găina (1486 m), Călineasa (1432 m), Biharia (1659 m), Lespezi (1103 m), *Piatra grăitoare* (1445 m), together with the famous ”Kissing Fair” of Hălmagiu.

Keywords: ”Girls’ Fair” (*Târgul fetelor*), Western Carpathians (*Munții Apuseni*), Michael Conrad von Heydendorff Senior, 1793.

Cel mai faimos ”târg de fete” al românilor, cel de pe Muntele Găina, constituie astăzi o serbare câmpenească a moților din Apuseni, care – cu prilejul desfășurării târgului la sfârșitul de săptămână cel mai apropiat de Sfântul Ilie (20 iulie) - urcă la Crucea Iancului, pe vârful muntelui (1.467 m, pe linia de hotar a județelor Alba și Hunedoara). Astfel, obiceiul tradițional cu conotații matrimoniale, o adevărată celebrare a vieții, e însoțit neapărat de cultul strămoșilor și de pomenirea celui mai iubit dintre moți, ”Craiul Munților” Avram Iancu (1824-1872). Ar mai exista la Gurghiu (județul Mureș) un alt ”târg al fetelor” ținut la finele lunii Cireșar, care însă a fost

* Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române din Cluj-Napoca, e-mail: ela_cosma@yahoo.com

inaugurat ca ”festival” românesc în anii 1970, având la bază un târg tradițional atestat pe la 1880[1].

Studiul de față își propune să-l familiarizeze pe cititorul român cu primul izvor istoriografic care, la finele veacului al XVIII-lea, menționează ”târgul de fete” din Munții Apuseni. Cea mai veche descriere a obiceiului, cunoscută până în prezent, i se datorează memorialistului sas Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân (1793) și este în limba germană, fiind urmată abia un secol mai târziu, în aceeași limbă, de prezentările a doi autori din a doua jumătate a secolului al XIX-lea: speologul și etnograful austriac Adolf Schmidl (1863)[2] și prozatorul clasic român Ioan Slavici, într-un puțin cunoscut studiu al său de imagologie (1881)[3].

Imaginea moţilor şi a Munţilor Apuseni în memorialistica lui Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân este un subiect cu deschideri nebănuite. Aspecte puţin cunoscute sau chiar inedite până în momentul de faţă sunt cuprinse în memoriile înaltului funcţionar medieşan din anii 1784-1793, care ne dezvăluie o lume diferită, descoperită de autor pe teren, în cursul călătoriilor sale de serviciu, efectuate cu scopul unor importante misiuni oficiale. Aceste călătorii i-au permis contactul cu zona Munţilor Apuseni şi cu populaţia acesteia, românii din Ţara Moţilor și Crişana.

Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân, născut și decedat la Mediaș, pe Târnava Mare (26 noiembrie 1730 - 21 septembrie 1821), a fost în urbea natală vicenotar (din 1761), apoi notar (din 1763), comisar însoțitor al coregentului Iosif în cursul primei vizite a acestuia în Transilvania (1773), vicecomite al comitatului iosefin al Sibiului (1784) și, în fine, primar al orașului Mediaș timp de 27 de ani (1790-1817).

Este autorul unui manuscris-fluviu de memorii, conținând 1.740 de pagini autografe, ce au fost publicate integral de către Rudolph Theil în revista sibiană ”Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde” (1876-1884)[4].

---

[1] F.a., „*Târgul Fetelor*, pe Platoul Mociar”, în *Zi de Zi Mureș*, 30 iunie 2024, https://www.zi-de-zi.ro/2024/06/30/targul-fetelor-pe-platoul-mociar/.

[2] Adolf Schmidl, *Das Bihar-Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen* [Munții Bihor la granița dintre Ungaria și Transilvania], Viena, Verlag von Förster & Bartelmus, 1863, p. 145-146.

[3] Ioan Slavici, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina* [Românii din Ungaria, Transilvania și Bucovina], Viena&Teschen, Verlag von Karl Prochaska, 1881, p. 123-128.

[4] Rudolph Theil (ed.), „Michael Conrad von Heidendorf. Eine Selbstbiographie” [Michael Conrad von Heidendorf. O autobiografie], în *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Sibiu, nr. 13, caiet II, 1876, p. 339-351; nr. 13, caiet III, 1877, p. 565-576; nr. 14, caiet I, 1877, p. 229-246; nr. 15, caiet I, 1879, p. 127-161; nr. 16, caiet I, 1880, p. 158-

Recent, Hansotto Drotloff, care și-a asumat recuperarea excepționalei moșteniri alcătuite din arhiva și colectaneele Heydendorff.[5]

Memoriile lui Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân, în cea mai mare parte a lor necunoscute publicului românesc, constituie un veritabil tezaur de istorie a mozaicului multietnic al Transilvaniei, un loc de seamă ocupând și imaginea românilor, a căror limbă autorul o cunoștea prea bine și o vorbea fluent. Totodată, Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân a realizat prima descriere etnografică în limba germană a locuitorilor Munţilor Apuseni, aflați la 1793 în hotarele vremelnice ale Marelui Principat al Transilvaniei şi regatului Ungariei[6].

Memorialistul aprecia că întreaga regiune dimprejurul munţilor, atât în Ungaria, cât şi în Ardeal, era locuită de „valahi", conform termenului folosit consecvent pentru a-i desemna pe români, autorul făcând distincţie între *moţi* şi *crişeni.* Anume, valahii din Ungaria, trăitori pe malurile Crișurilor, erau „crişenii" *(Krissan)*, al căror nume venea de la *Kriss* (Criş), toponimul românesc al râului cu nume maghiar *Körös.* Heydendorff transcria cuvântul românesc cu ortografie maghiară, dar, fonetic vorbind, transcrierea sa era corectă. Valahii din munţii aparţinând principatului autonom erau „moţii"

203; nr. 16, caiet II, 1881, p. 426-498; nr. 16, caiet III, 1881, p. 652-683; nr. 18, caiet I, 1883, p. 1-244; nr. 18, caiet II, 1884, p. 245-345.

[5] Hansotto Drotloff, „Siebenbürgen im Spiegel der nachgelassenen Schriften der Familie Conrad von Heydendorff (1750-1850)" [Transilvania în lumina scrierilor postume ale familiei Conrad von Heydendorff], în *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde vereinigt mit Siebenbürgische Semesterblätter*, nr. 34 (105), caiet 2, Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien, editor Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde e.V. Heidelberg, Schloss Horneck, 2011, p. 229-234; idem, „Bilder aus dem öffentlichen und privaten Leben in Siebenbürgen in der Zeit 1750-1850 im Spiegel der nachgelassenen Papiere der Familie Conrad von Heydendorff. Ein Forschungsprojekt der Heimatgemeinschaft Mediasch", în: Michael Conrad von Heydendorff der Jüngere, *Tagebuch (1848-1849), mit einem Anhang von Urkunden*, ediție critică de Ela Cosma și Hansotto Drotloff, colecția „Biografii Istorice Transilvane", tom X, Argonaut Publishing / Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2016, p. 17-24; și traducerea (de către Ela Cosma) a ultimului studiu în limba română: Hansotto Drotloff, „Scene din viața publică și privată în Transilvania anilor 1750-1850, în oglinda scrierilor familiei Conrad von Heydendorff. Un proiect de cercetare inițiat de Heimatgemeinschaft Mediasch", în: Michael Conrad von Heydendorff cel Tânăr, *Jurnal (1848-1849), cu o anexă de documente*, ediție critică de Ela Cosma și Hansotto Drotloff, colecția „Biografii Istorice Transilvane", tom XI, Argonaut Publishing / Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2016, p. 19-27.

[6] Ela Cosma, *Împăratul călător și ardelenii în memoriile lui Michael Conrad von Heydendorff cel Bătrân*, colecția „Biografii Istorice Transilvane", tom IX, Argonaut Publishing / Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2015, p. 302-311, 330-349.

(*Motzen*), din rândurile cărora se ridicaseră Horea şi Cloşca (*Horra* und *Klocska)*, nominalizaţi de memorialist.

Într-adevăr, ştiut este că zona etno-folclorică de locuire a moţilor o reprezintă Ţara Moţilor, iar cea a crişenilor Ţara Crişurilor sau Crişana. La 1934, Nicolae Firu circumscria foarte exact hotarele geografice ale ultimei pomenite: „Ţinutul cunoscut sub numele de Crişana sau Ţara Crişurilor, dinspre Est e mărginit de Munţii Bihorului, înspre Vest se întinde spre Câmpie, la Nord-Vest e udat de râul Tisa, iar la Sud de undele line ale Mureşului. Graniţele lui sunt: la Nord Maramureşul, la Est Ardealul, la Sud Banatul, iar la Vest Ungaria. Acest ţinut binecuvântat de Dumnezeu cu toate frumuseţile şi bogăţiile naturii, străbătut de la Est la Vest de cele trei Crişuri (Crişul Alb, Crişul Negru şi Crişul Repede), formează ţinutul cunoscut în istorie sub numele Crişana."[7] Pe de altă parte, *moţii* adevăraţi sau *ţopii* sunt românii care locuiesc în aproximativ 12-14 sate situate mai sus de Câmpeni, în actualul judeţ Alba, oraş considerat a fi „capitala" Ţării Moţilor. Deoarece şi locuitorii români din Zarand (o parte a judeţelor de azi Arad şi Hunedoara), parţial din judeţele Cluj şi Bihor, care trăiesc practic în zonele limitrofe ale Ţării Moţilor, s-au declarat a fi moţi, în anul 1923 au fost recunoscuţi oficial astfel moţii ce trăiesc în judeţele Alba, Arad, Bihor, Cluj şi Hunedoara.[8] E o distincţie geografică clară între moţi şi crişeni, din punct de vedere al altitudinii la care se situează arealul lor de locuire. Primii locuiesc în mare parte la şes (în Câmpia de Vest), dar şi în zona vestică a Munţilor Apuseni (deci există crişeni de la munte), iar moţii sunt neapărat şi exclusiv locuitori ai Munţilor Apuseni, distingându-se fie şi numai în acest mod de restul românilor ardeleni.

Din punct de vedere al antropologiei fizice, Heydendorff îi vedea astfel: „Toţi aceşti locuitori ai munţilor sunt de statură mijlocie, uscată, au părul roşu, ochii mici şi nasuri coroiate, aşa cum îi descrie Tacitus pe germanii contemporani lui." (*Alle in den Gebirgen wohnenden sind von mittler, trockner Statur, haben rothe Haare, kleine Augen und eingebogene Nasen, sowie der Tacitus die Deutschen seiner Zeit beschreibt.*)[9]

---

[7] Nicolae Firu, *Monografia Bisericii cu Lună Oradea*, [Oradea, 1934], prefaţă de episcopul Roman Ciorogariu, p. 11, pe siteul oficial al Bisericii cu Lună Oradea, http://www.bisericaculunaoradea.ro/monografia-bisericii-cu-luna/.

[8] Bogdan Briscu, „Moţii şi armata lor la 1848-1849", în *Armies, Commanders, Leaders in Transylvania (1848-1849) / Armate, comandanţi, conducători în Transilvania (1848-1849)*, colecţia „Biografii Istorice Transilvane", tom VII, Editura Argonaut Publishing / Symphologic Publishing, Cluj-Napoca/Gatineau, 2013, p. 240-241.

[9] „Michael Conrad von Heydendorf. Eine Selbstbiographie", vol. 18, caiet II, Sibiu, 1884, p. 252.

Iată o imagine sugestivă! Roşcaţi au fost descrişi şi maramureşenii, ca şi alţi munteni trăitori pe plaiurile noastre. Ba mai mult, chiar germanii antichităţii clasice ar fi fost roşcaţi şi cu nasuri coroiate, căci Heydendorff ducea comparaţia şi mai departe, părăsind solul ferm al certitudinilor şi lansându-se în ipoteze paraştiinţifice: „Aceasta m-a condus la ideea că, la fel cum Tacitus atribuie această înfăţişare germanilor din zonele împădurite ale *Sylvei Hercynia* [Pădurii Hercinice], unde aceia locuiau, tot astfel şi înfăţişarea acestor *crişeni* şi *moţi* este dată de zona lor împădurită şi muntoasă. Dar, aşa cum odată cu modificarea înfăţişării şi culturii Pădurii Negre de-a lungul secolelor s-au transformat întrutotul şi populaţiile germane ale acesteia, tot astfel şi aceşti munteni se vor transforma cu timpul, concomitent cu împuţinarea pădurilor." (*Dies brachte mich auf den Gedanken, daß sowie der Tacitus diese Gestalt der Deutschen waldenen Gegenden, die sie in der Silva Hercynia bewohnten, zuschrieb, so auch diese Krissan und Motzen ihre nämliche Gestalt von dieser Wldig gebirgigen Gegend haben, aber so wie sich nach veränderter Gestalt und Kultur des Schwarzwaldes dessen deutsche Völker nach Jahrhunderten in allem verändert haben, so sich auch diese Gebirgsbewohner mit der Zeit nach den verminderten Waldungen verändern werden.)*[10]

Autorul sas remarca specificul românilor din Munţii Apuseni şi trăsăturile caracteristice care îi deosebeau de restul românilor cunoscuţi de oficialul din Mediaş. În ce privea aspectul fizic (talia mijlocie, părul roşu şi nasul cârn), care nu se regăsea la alţi valahi, acesta era dublat de deosebirile din portul bărbaţilor şi femeilor de la munte faţă de locuitorii români din restul Ardealului. Heydendorff susţinea că: „Bărbaţii nu au pe partea din spate a cămăşii semnul crucificării Domnului, aşa ca restul valahilor. Ei îşi leagă şi îşi împletesc părul altfel. Femeile lor nu poartă *văliturile* romane[11] ale celorlalte valahe, ci în locul lor poartă o legătoare albastră, în formă de inimă, pe frunte." (*Die Männer haben an dem Hintertheil der Hemden die Zeichen der Kreuzigung des Heilandes nicht, welches die andern Walachen haben. Sie binden und flechten sich die Haare anders, Ihre Weiber tragen die Römische Voliture der andern Walachinen nicht, sondern statt derselben eine blaue herzförmige Binde vorn an.*)[12]

Cruciuliţele de pe cămăşile bărbăteşti la care se referea autorul aveau mai degrabă rolul unor monograme sau modele de cusătură, numite şi „alesături", în cazurile observate de el, dar nu erau o regulă a cămăşilor

[10] *Ibidem*, p. 252.
[11] În original autorul folosește termenul românesc: „Römische *Voliture*".
[12] *Ibidem*, p. 252.

populare româneşti; de asemenea, nici lipsa cruciuliţelor nu indica vreo tradiţie păgână ori precreştină, ci o pură evidenţă. Cât despre acoperământul de cap al femeilor, memorialistul sas greşea spunând că femeile din Ţara Moţilor şi Crişana nu purtau, aidoma celorlalte românce, „văliturile romane", ci o „legătură albastră, în formă de inimă, pe frunte". De fapt, obiceiul femeilor măritate era de a purta obligatoriu năframa, marama sau simpla „cârpă", doar fetele necăsătorite aveau capul neacoperit, dar adesea împodobit cu *pănuşte.* Aşa-numitele pănuşte, „podoabe pentru părul fetelor, ca o coroniţă, confecţionate din flori de hârtie colorată" (Simona Ioana Bala)[13], probabil, le remarcase oficialul din Mediaş şi îi păruseră ieşite din comun, de vreme ce le-a menţionat în memoriile sale. La Petid, în 1974, se consemna încă: „Portul naţional local femeiesc era în întregime lucrat în casă, se compunea din: poale, spătoaie, cojoc la bătrâne, laibăr la tinere, opinci, apoi cizme cu carâmbi moi, iar apoi tari, sandale sau pantofi. La gât se adăuga zgarda (salba), pe cap păruşene – când erau cu capul descoperit, cârpa (marama), uneori sumanul."[14] Iar la Borşa, judeţul Bihor: „Fetele înainte de a se mărita nu purtau cârpe pe cap, ci umblau dezvelite, cu părul împletit în coadă, atârnată pe spate. Când se măritau, îşi făceau coada şi îşi împleteau părul în două cozi, pe care le împleteau în formă de conci (pup) spre vârful capului, după care îşi înveleau şi ele capul în cârpă. Datorită acestui obicei, când se mărita fata se spunea în sat că s-a învălit."[15] Deci nu doar că învălitura femeilor exista în Crişana şi pe timpul autorului sas, ci exista şi termenul ca atare.

Heydendorff avea însă dreptate menţionând faptul că moţii şi crişenii îşi legau şi îşi împleteau părul în alt mod decât ceilalţi români. Din nefericire, memorialistul nu şi-a detaliat afirmaţia. Cât de bine ar fi fost să nu fie atât de scump la vorbă! Bărbaţii de la munte, se ştie, purtau îndeobşte părul lung, legat cu sfoară, pe partea dreaptă a capului, ca un moţ, iar acest mod de a-şi purta părul pare a le fi dat chiar numele de *moţi* (de la „moţul" de păr) sau *ţopi* (de la germanul „Zopf", care înseamnă „coadă de păr").[16]

---

[13] Simona Ioana Bala, *Universul feminin în cultura şi spiritualitatea tradiţională a poporului român. Ţara Crişurilor,* Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2011, p. 483.

[14] *Ibidem*, p. 341, citează din *Schiţa monografică a satului Petid* de Dumitru Colţea, ms., 1974.

[15] *Ibidem*, p. 283, citat din *Monografia satului Borşa, judeţul Bihor* de Ioan Măscaş, ms., 1983.

[16] Ioan Rusu Abrudeanu, *Moţii, calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit,* Bucureşti, 1928, p. 116: "Numirea de *Moţi* vine dela chica antică, moţul de păr, pe care îl purtau bărbaţii şi care era un obiceiu dac, uzitat până în a doua jumătate a secolului trecut în ţara Moţilor. Personal am văzut în copilăria mea, acum 50 de ani, încă destui Moţi bătrâni cu părul adunat în chică, de obiceiu în partea dreaptă a capului, lângă ureche. Dealtfel şi denumirea de *Ţopi* derivă dela cuvântul german *Zopf*, care pe româneşte însemnează chică şi cum funcţionarii nemţi de pe vremuri, cari dispreţuiau pe Moţi, îi numeau *Zopfiger Walach* (Valah cu chică),

Deosebirile moţilor faţă de restul românilor ardeleni se vădeau „ba chiar şi în *dialectul* lor, cu diferite cuvinte specifice" (*selbst im Dialekt und verschiedenen ihrer eigenthümlichen Wörtern*). În realitate, Michael von Heydendorff sesiza graiul diferit al moţilor, cu anumite regionalisme, folosind în mod eronat cuvântul „dialect" pentru a sublinia diferenţele, totuşi fără a pune nicio clipă în discuţie caracterul românesc al limbii vorbite de muntenii noştri.

Este deosebit de însemnată menţiunea lui Heydendorff despre *Târgul fetelor* din Munţii Apuseni, căci, până la proba contrară, ea reprezintă cea mai veche atestare scrisă a obiceiului, din 1793. În tuşe puternice, îngroşate, memorialistul reţinea un obicei sălbatic, străvechi şi violent: „Pe o poiană de munte, aşezată la graniţa dintre Ungaria şi Transilvania şi numită *Târgul Fetelor*, într-o anumită zi de vară se întâlnesc din ambele ţări toţi tinerii de parte bărbătească şi femeiască, împreună cu părinţii şi prietenii lor, dansează, fac cunoştinţă, îşi aleg iubite şi soţii pe care până atunci abia le-au văzut sau poate niciodată, le peţesc acolo, pe loc, şi, când mai mulţi pretendenţi se bat pentru o iubită, cel mai tare câştigă şi duce mireasa acasă, dar mai totdeauna curge sângele şi adesea se întâmplă bătăi de moarte." (*Auf einer an der Grenze Ungarns und Siebenbürgens liegenden Gebirgs Ebene, Tirgul Fetilor genannt, kommt an einem Sommertage aus beiden Ländern die männliche und weibliche Judend mit ihren Eltern und Befreundten zusammen, tanzen, machen Bekanntschaft, suchen sich vorher selten oder nie gesehene Geliebte und Ehegatten aus, bewerben sich dort auf der Stelle um sie und bei mehreren Bewerbern schlagen sie sich um die Geliebte, der Stärkste gewinnt und führt die Braut nach Hause, wobei aber immer Blut fließt und oft Todtschläge geschehen.*)[17]

Memorialistul sas a auzit despre *Târgul fetelor*, fără a participa direct la acesta. Prezenţa sa în Munţii Apuseni a numărat 21 de zile, ce-i drept zile de vară, din 21 iulie până în 9 august 1793[18], dar nu s-a suprapus cu sărbătorile în care s-au desfăşurat aceste târguri.

Căci în descrierea oferită acestei tradiţii unice în rândul românilor, specifică locului, Ioan Rusu Abrudeanu nota în anul 1928 existenţa mai multor

---

s-a perpetuat astfel porecla de Ţop. Mai de mult Moţii purtau peste tot numele de Ţopi după teritoriul pe care îl locuiau - dintre Mureş şi muntele Bihariei - şi care se numea *Terra Tzopus*. În fruntea acestui teritoriu, adică ţinutul Munţilor Apuseni ai Transilvaniei, se afla un voevod român, care numai pe la începutul veacului XV şi-a pierdut neatârnarea faţă de regii Ungariei. Ultimul voevod amintit de istorie a fost Iacob."

[17] „Michael Conrad von Heydendorf. Eine Selbstbiographie", vol. 18, caiet II, Sibiu, 1884, p. 253.

[18] *Ibidem*, p. 257.

târguri de fete, în varii piscuri ale munţilor, desfăşurate la diferite date: „Din timpuri străvechi şi îmbrăcate în negura basmelor, cari par a ne transporta în epoca de formaţiune a poporului român, a existat la Românii din Munţii Apuseni şi în special la Românii din Ţara Moţilor obiceiul de a ţine bâlciuri sau târguri anuale pe vârfurile munţilor Găina (1486 metri înălţime), numit târgul de fete din Găina, Călineasa (1432 metri), Biharia (1659 metri) şi Lespezi (1103 metri), fără a mai vorbi de târgul sărutatului din comuna Hălmagiu, din regiunea văii Crişului alb, la poalele muntelui Găina. Cele două dintâi, adică târgul de fete din Găina, ca şi cel de pe muntele Călineasa şi târgul sărutatului din Hălmagiu se practică şi azi la următoarele date: primul în prima Duminecă ce urmează sărbătoarei Sân-Petru, cel de-al douilea în ziua de Sân-Petru şi cel de-al treilea la Sân-Toader, pe când târgurile de pe munţii Bihariei şi Lespezi au fost părăsite, cel dintâiu la 1828, din cauza ceţei şi a deselor furtuni, iar cel de-al doilea la 1830. Una din cauzele, pentru care a fost lăsat din uz târgul de pe muntele Biharia, trebue să fie desigur şi sgomotul infernal ce se aude la un anumit punct sub coaja pământului, din cauza unei mari căderi de apă în interiorul muntelui. De acest punct nu se apropie nici vitele, cari pasc în partea locului. Cel mai însemnat din aceste târguri este târgul de fete de pe muntele Găina."[19]

Datele lui Ioan Rusu Abrudeanu din 1928 - prima duminică după Sânpetru, adică după 29 iunie, pentru târgul de pe muntele Găina; Sânpetru (29 iunie) pentru târgul de pe muntele Călineasa și Sântoader (prima sâmbătă din Postul Mare al Paştilor, la începutul primăverii) pentru *Târgul sărutatului* din Hălmagiu - nu mai sunt relevante în zilele noastre. Dacă *Târgul de fete* de pe muntele Biharea a dispărut la 1828, iar cel de pe muntele Lespezi la 1830, din 1928 (momentul consemnării lui Ioan Rusu Abrudeanu) până astăzi (aproape 2028!) au căzut în uitare şi târgurile de pe muntele Călineasa şi din Hălmagiu. Cu vigoare neostenită se desfăşoară *Târgul de fete* de pe muntele Găina, dar nu la început de iulie, după Sânpetru, ci în prima duminică în preajma sărbătorii Sfântului Ilie, pe 20 iulie.

Din trăsăturile atât de unice şi deosebite ale moţilor, Heydendorff concluziona că, deşi români, aceştia nu puteau avea aceeaşi origine cu restul românilor: „Acestea şi alte deosebiri ale valahilor de aici faţă de restul valahilor m-au condus la presupunerea că aceşti valahi munteni nu au aceeaşi obârşie şi origine ca şi ceilalţi valahi transilvăneni, şi că nu provin din romani, ci din barbarii pe care romanii i-ar fi colonizat sub un rege al lor între *Mureş* şi *Criş*, conform lui Tacitus, adică tocmai în această regiune, aşa cum am arătat

[19] Ioan Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, „Capitolul XIX. Târgul de fete de pe Muntele Găina. Târgul sărutatului dela Hălmagiu şi târgul de pe muntele Ciuruleasa".

pe larg într-un studiu, aflat între manuscrisele mele, dedicat anume acestui subiect, pe care am încercat să-l leg de originea naţiunii săseşti, şi la care fac trimitere acum, consideraţiile montanistice oferindu-mi prilejul acestui excurs." (*Diese und mehrere von den Verschiedenheiten dieser Walachen von denen anderer Walachen brachten mich auf die Vermuthung, diese Gebirgs Walachen müßten nicht einerlei Ursprungs und Herkunft mit den andern siebenbürgischen Walachen sein und nicht von den Römern, sondern von den Barbaren abstammen, welche von den Römern, nach Tacitus, unter einem eignen König zwischen die Maros und Körös, d.i. in diese Gegend versetzt worden sind, wie ich solches in einer besonders darüber geschriebenen in meinen Manuscripten befindlichen Abhandlung weitläufiger ausgeführt und mit der Herkunft der Sächsischen Nation zu verbinden gesucht habe, worauf ich mich hiemit berufe, zu welcher Abhandlung diese meine Gebirgs Betrachtung Gelegenheit gab.*)[20]

Sigur că teoria propusă de memorialistul sas la 1793 era cu totul fantezistă. Trebuie să observăm, însă, că privitor la originea moţilor au circulat cele mai ciudate ipoteze şi mai târziu, în secolele XIX şi chiar XX. Ioan Rusu Abrudeanu înşira teoriile lui Ovid Densușianu despre originea alană sau ale lui Vasile Glodariu, I. Guiart şi Vasile Pârvan despre originea celtică a moţilor. În schimb, etnografii Tache Papahagi, Teofil Frâncu şi George Candrea au întâlnit în comunele situate pe văile Râului Mare şi Râului Mic (sau pe Arieşul Mare şi Arieşul Mic), din sus de Câmpeni, fenomenul lingvistic al rotacismului, ce constă în înlocuirea consoanei „n" cu „r". Așa cum observa I. Rusu Abrudeanu, această particularitate lingvistică se mai regăsea la istro-români sau la românii din Istria, de pe coasta Dalmaţiei, "dintre Fiume şi gara Sf. Peter (câteva sate dela poalele muntelui Maggiore)".[21] Tache Papahagi elogia și el izolarea și unicitatea moților, comparabili doar cu istro-românii: „Moţul reprezintă o entitate aparte, caracteristică şi care nu prezintă asemănare frapantă cu nici o altă ramură românească decât numai cu Istro-Românii. Chiar din prima călătorie făcută în Munţii Apuseni, tipul Moţului mi-a reamintit pe cel al Istro-Românilor, pe cari i-am vizitat în 1919. La această asemănare vine să coroboreze şi laturea linguistică şi anume rotacismul."[22]

Indiferenţi la teorii şi comparaţii privitoare la ei, moţii şi-au manifestat până azi individualitatea într-un mod paradoxal: prin românismul lor puternic

---

[20] „Michael Conrad von Heydendorf. Eine Selbstbiographie", vol. 18, caiet II, Sibiu, 1884, p. 253.

[21] Ioan Rusu Abrudeanu, *op. cit*., cap. „XV. Originea Moţilor".

[22] Tache Papahagi, „Cercetări în Munţii Apuseni", în *Grai şi Suflet*, II, Bucureşti, 1925, p. 42, citat de Ioan Rusu Abrudeanu, *op. cit.*

şi nealterat. Credem că nu greşim afirmând că moţii au fost şi sunt cei mai români dintre românii ardeleni.

În schimb, descrierea moţilor şi a Munţilor Apuseni, realizată de Heydendorff cel Bătrân în 1793, echivalează cu o comoară nepreţuită, întrucât se pare că autorul nostru din Mediaş preia detaşat întâietatea cronologică în şirul relatărilor istoriografice și etnografice cunoscute până acum.